

ҚИСҚА ХАДИСЛАР

(1-босқич)

ЯХЁ ТУРКИСТОНИЙ

1440 ҳ. – 2019 м.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

МУҚАДДИМА

Аллоҳ таолога беҳад ҳамду санолар, Пайғамбаримизга ва у зотнинг аҳли оилалари ҳамда асҳоби киромларига беадад савобу саломлар бўлсин.

Аммо баъд.

Шубҳасиз, Қуръондан сўнг энг улўғ ва энг афзал илм ҳадис илмидир. Чунки Аллоҳ таолонинг каломини ҳадислар ёрдамида тушунамиз. Пайғамбаримизнинг ҳолат ва шамоилларини, тавҳид ва Ислом эътиқодини ҳамда шариат аҳкомлари тафсилотларини ҳам ҳадислардан ўрганамиз.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳадисларни ёдлаб, бошқаларга ўргатган кишининг ҳаққига дуо қилдилар:

نَضَرَ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مَقَالَتي فَوَعَاها ثُمَّ أَدَّاهَا إِلَى مَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا

«Сўзимни эшитиб эслаб қолган, сўнг уни эшитмаганга етказган кишини Аллоҳ мунаввар ва кўркам қилсин» (Аҳмад ривояти).

Суфён Саврий айтди: «Фаришталар осмон қўриқчилари бўлса, ҳадис аҳли ер қўриқчиларидир»¹.

Шунинг учун саҳобалар, тобеинлар, тобеинлар издошлари ва уларга чинакам эргашганлар ҳадис ёдлаб, кейингиларга етказишга, ҳадис илмини эгаллашга ҳарис бўлганлар. Бир ҳадисни эшитиш учун ойлаб сафар қилганлар.

Ҳар даврда, турли ўлкаларда юз минглаб, балки миллионлаб ҳадис ёдлаган муҳаддислар етишиб чиқди.

Лекин сўнгги асрларга келиб Ислом оламида, хусусан, ўзимизнинг Туркистон диёрларида ҳадис илмига ва ҳадис ёдлашга эътибор ниҳоятда камайиб кетди. Ҳолбуки, бу юртлар илгари ҳадис илмига беқиёс хизмат кўрсатган, етук муҳаддисларни умматга тақдим этган эди.

¹ Шамсиддин Заҳабий. «Сияр аълом ан-нубало».

Ушбу кичик рисола ҳадис илмини қайтадан жонлантириш, пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муборак ҳадисларини ёдлашни осонлаштириш йўлида ожизона бир уринишдир.

Босқичма-босқичлиликнинг аҳамияти

Аллоҳ таоло борлиқда жорий қилган кавний суннат-қонуниятлардан бири босқичма-босқичликдир. Бу қонуниятни коинотдаги жонсиз мавжудот, наботот, ва ҳайвонот олаmidан тортиб беҳад улкан юлдуз мажмуаларигача – барча нарсаларда мушоҳада қилишимиз мумкин.

Янги туғилган гўдак аввало она сути билан озиқланади. Бироз катта бўлгач онаси унга енгил овқатларни чайнаб беради. Шу йўсинда аста-секин бола улғайиб ҳар қандай таомни ейдиган бўлади.

Гўдакнинг қадам босиши ҳам шу тарзда босқичма-босқич амалга ошади. Бошида фақат ётган жойидан йиғлаб эҳтиёжини талаб қилади. Кейин эмаклай бошлайди. Сўнг нарсаларни ушлаб юришни бошлайди. Қоқила-қоқила ниҳоят юришни ўрганади.

Инсонга берилган ақл ва хотира ҳам шу қонуниятга бўйсунди. Инсон аввал оз-оздан ва осонроқ илмларни ўрганади. Кейин аста-секинлик билан ўрганаётган илмининг миқдори ва мураккаблигини орттириб боради. Фақат шундагина муваффақиятга эришади.

Бешиқдаги гўдакка катталар ейдиган овқатларни бериш, ундан бирданига юришни талаб қилиш ақл ва нарсаларнинг табиатига хилоф бўлгани каби илм олишда ҳам бирданига кўп ва мураккаб илмларни ўқиш ҳам соғлом ақл ва Аллоҳнинг кавний қонунига зиддир.

Шу ҳикмат сабабли Аллоҳ таоло пайғамбарлар тилидан раббоний бўлишга буюрди:

وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ

«Аллоҳнинг Китобини таълим бериб ва ўзингиз ўқиб-ўрганиб, раббоний кишилар бўлинглар» (Оли Имрон, 79).

Бир тафсирга кўра, «раббоний» сўзи «одамларни катта илмлардан олдин кичик илмлар билан тарбияловчи» маъносини англатади².

Демак, катта илмлардан олдин кичик илмларни, мақсадга оид илмлардан олдин унга элтувчи восита илмларни, қийин илмлардан олдин осон илмларни ўрганиш лозим.

Ушбу рисоладан мақсад ақл, нақл ва мушоҳадага асосланган мазкур босқичма-босқичлик қонуниятидан келиб чиқиб, ҳадис ёдлашга янги қадам қўйганлар учун бошланғич босқичда энг қисқа ҳадислар тўпламини тақдим этишдир.

Шунинг учун ҳадисларнинг мавзусига эмас, балки уларнинг қисқалигига кўпроқ аҳамият қаратилди. Баъзи ҳадисларни тушунишда ёш бола қийналса, устоз уларни қолдириб кейинги ҳадисга ўтиши мумкин.

Баъзи ҳадислар узун ҳадисларнинг бир бўлагидир. Фарқли ҳукмлар зикр қилинганда маъно ўзгармаслик шарти билан ҳадисни бўлиб, бир парчасини зикр қилиш жумҳур уламолар наздида жоиздир. Имом Молик, Аҳмад, Бухорий, Абу Довуд, Термизий, Насоий, Доримий раҳимаҳумуллоҳ каби муҳаддислар ҳадис тўпламларида шундай услубни қўллаганларини учратиш мумкин.

Хатиб Бағдодий раҳимаҳуллоҳ деди:

إذا كان المتن متضمنا لعبادات واحكام لا تعلق لبعضها ببعض
فإنه بمثابة الأحاديث المنفصل بعضها من بعض ويجوز تقطيعه

«Агар ҳадиснинг матни бир-бирига алоқаси бўлмаган бир неча ибодат ва аҳкомларни ўз ичига олса, булар алоҳида ҳадислар даражасида бўлиб, уларни бўлиш жоиздир»³.

² Ҳусайн Бағавий. «Маолим ат-танзил» тафсири.

³ Хатиб Бағдодий. «Ал-кифоя фи илм ар-ривоя». Бу масалада батафсил маълумот учун қуйидаги манбаларнинг «тақтиъ ал-ҳадис» ва «ихтисор ал-ҳадис» бўлимларига қаранг: Зайниддин Ироқий. «Ат-тақйид ва ал-изоҳ»; Сирожиддин ибн Мулаққин. «Ал-муқниъ фи улум ал-ҳадис»; Бадриддин Заркаший. «Ан-нукат ала муқаддимат ибн ас-Салоҳ»; Ибн Касир Димашқий. «Ал-боис ал-ҳасис»; Жалолиддин Суютий. «Тадриб ар-ровий»; Шамсиддин Саҳовий. «Фатҳ ал-муғис»; Абдулғаний ибн Саид. «Адаб ал-муҳаддис»; Али ал-Қорий. «Шарҳ шарҳ нухбат ал-фикар»; Тоҳир Жазоирӣ. «Тавжиҳ ан-назар ила усул ал-асар».

Шарҳга эҳтиёж бўлган ҳадисларни мўътабар ҳадис шарҳлари асосида энгил шарҳлаб ўтдим. Лекин бу ҳадис шарҳи китоби эмас, балки ҳадис ёдлаш бўйича қўлланмадир.

Ҳасан ёки саҳиҳлиги рожиҳ (устун) бўлган 2-3 та ихтилофли ҳадисларни ҳисобга олмаганда тўпламдаги барча ҳадислар саҳиҳ ҳадислардир. Мазкур ихтилофли ҳадисларга ҳошияда ишора қилиб ўтдим. Ҳошиядаги илмий баҳс ва изоҳлар кўпроқ шаръий илмлардан хабари бўлган талабаларга мўлжалланганлиги учун атамаларни соддалаштирмай ўз ҳолича зикр қилдим. Лекин бу ҳошиялардаги маълумотлар рисоланинг асосий қисми эмас. Асосий қисм – ҳадисларнинг арабча матни, таржимаси ва қисқача шарҳидир.

Бу ўқув қўлланма мактаблар, мадрасалар, Қуръон ёдлатиш марказлари, масжидлар ва уйлардаги дарс ҳалқалари, шунингдек, ҳадис ёдлашни, динини ўрганишни истаган ҳар қандай мусулмон киши учун мўлжалланган.

Ҳадис ёдлаш дастуримиз бир неча босқичдан иборат бўлиб, ҳар бир босқич учун алоҳида рисола тайёрланди. Ҳар босқични тугатиш билан ўқувчиларда ҳадис ёдлашга бўлган қизиқиш ва ҳиммат ошиб боради.

Динига ғаюр бўлган, уни қаттиқ севган ҳар киши, шубҳасиз, динини ўрганиши лозим.

Олий ҳиммат

Маълумки, киши ўз миллатини, халқини яхши кўриши табиий-фитрий туйғу бўлиб, қавмпарастлик ва миллатчилик ҳисобланмайди.

عَنْ امْرَأَةٍ مِنْهُمْ يُقَالُ لَهَا فُسَيْلَةُ قَالَتْ سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمِنَ الْعَصِيَّةُ أَنْ يُحِبَّ الرَّجُلُ قَوْمَهُ
قَالَ لَا وَلَكِنْ مِنَ الْعَصِيَّةِ أَنْ يُعَيِّنَ الرَّجُلُ قَوْمَهُ عَلَى الظُّلْمِ

Фусайла деган аёлдан ривоят қилинади: «Мен отамнинг бундай деганини эшитдим: «Мен Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдан: «Ё Расулulloҳ, киши ўз қавмини яхши кўриши қавмпарастликданми?» деб сўрадим. У зот: «**Йўқ, балки ноҳақ ишларда қавмига ёрдам бериш қавмпарастликдандир**», дедилар» (Аҳмад ривояти).

Уҳуд жангида Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг пастки олд тишларидан бири синиб, лаблари ёрилди. Пешоналарига жароҳат етди. Чаккаларига теккан қаттиқ зарбадан дубулғаларининг ҳалқаларидан иккитаси юзларини ёриб, ичига кириб қолди. Али ва Фотима у зотни муолажа қилиб турганларида дедилар: **«Эй Раббим, қавмимни кечир, зеро, улар билмайдилар»** (Табароний ривояти)⁴.

Мусо алайҳиссалом қавмини даъват қилар экан, Аллоҳнинг уларга ато этган неъмат ва эҳсонларини эслатди:

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ
وَجَعَلَ لَكُم مِّنْهُ مَلُوكًا وَإِنَّا كُنتُمْ مِّنَ الْعَالَمِينَ

«Эсланг, Мусо қавмига: «Эй қавмим, Аллоҳнинг сизларга берган неъматини – орангиздан пайғамбарлар чиқарганини, сизларни подшоҳлар қилиб, оламлардан бирон кишига бермаган инъомларини сизларга ато этганини эсланглар!» (Моида, 20).

Шубҳасиз, Аллоҳ таоло бизнинг халқимизга, миллатимизга ҳам моддий ва маънавий кўп неъматлар, фазилатлар ато этган. Ўткир заковат, юмшоқ қалб ва нозик дид билан бир қаторда олий ҳиммат, метин ирода ва сўнмас жасорат берган.

Бу миллат башарият тарихида ўзининг ўчмас изини қолдирди.

Илму фан, адабиёт ва санъатдан тортиб, сиёсат ва бошқарувгача бўлган чўққиларни забт этди. Диний ва дунёвий илмларда жаҳонга доҳийлар тақдим этди.

Бир қўлида қалам, бир қўлида қилич тутган, тиғи етмаган жойни қалам билан фатҳ қилган миллатмиз.

Бир тарафда Ҳинд ва Гангадан то Орол денгизигача, Тянь-Шандан то Босфоргача улкан давлат барпо этган.

Бошқа тарафда Гибралтар бўғозидан Форс қўлтиғигача, Дунайдан Нил соҳилларигача уч қитъада салтанат қурган.

Дунёнинг ярми Темур, ярми Боязид измида бўлган.

Дунё бошқарган миллат бу!

⁴ Ибн Ҳажар ва Байҳақий ҳам ривоят қилишган.

Умавий ва аббосий халифалардан сўнг Ислом байроғини кўтариш шарафи дунёдаги минглаб халқлар ва миллатлар ичидан айнан туркий халқларга топширилди.

Бу диёрлардан саноқсиз муфассир, муҳаддис ва фақиҳлар етишиб чиққан.

Томирларимизда юз минглаб ҳадис ёдлаган, ўзининг илми, заковати, тақвоси билан дунёни ёқа ушлатган Бухорий, Термизий, Насоий ва Доримийлар қони оқмоқда.

Шарқу ғарбга байроғини тиккан, лашкарининг қадам товушлари ер юзини ларзага солган пешво ва саркардалар қони оқмоқда.

Томирларимизда оқаётган бу қайноқ қон ер қаъридан қайнаб чиқадиган, заминга сиғмайдиган, забардаст тоғларни ёқиб, ёриб, парчалаб ташловчи, ловуллаб турган вулқонга ўхшайди.

Ҳар қатраси иймонга тўйинган бу қон ўз соҳибини асло тинч қўймайди, уни еру кўкка сиғдирмай беқарор қилади. Буюк ишларга, башарият тарихида мисли кўрилмаган қаҳрамонликларга ундайди.

Ишонаманки, узоқ давом этган уйқудан уйғонган бу халқ, бу насл ўз аждодларига лойиқ фарзанд бўлади.

Бу миллатдан яна забардаст олимлар – муфассир, муҳаддис ва фақиҳлар, солиҳ ва зоҳидлар, пешво ва доҳийлар чиқади, иншааллоҳ.

Аллоҳнинг изни билан яна бир бор тарих сахнасига чиқади ва инсониятга йўл кўрсатади.

Яҳё Туркистоний

Ражаб, 1440 - (Май, 2019)

I. ИЛМ ҲАҚИДА

1. Илм ва уламоларнинг фазилати

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

«Аллоҳ, фаришталар ва илм аҳли Аллоҳдан ўзга ибодатга лойиқ зот йўқ эканига гувоҳлик бердилар» (Оли Имрон, 18).

Қуртубий раҳимаҳуллоҳ айтади: «Бу оятда илм ва уламоларнинг фазилати ва шарафига далил бор. Уламолардан кўра шарафлироқ кимса бўлганида Аллоҳ таоло унинг исмини Ўзининг ва фаришталарнинг исмига боғлаган бўларди»⁵.

Ибн Қаййим раҳимаҳуллоҳ айтади: «Бу оят илм ва илм аҳлининг фазилатига бир неча жиҳатдан далолат қилади:

1. Бошқа инсонларни қўйиб, айнан уламоларни гувоҳ қилиши.
2. Уларнинг гувоҳликларини ўзининг гувоҳлигига қўшиши.
3. Уларнинг гувоҳликларини фаришталарнинг гувоҳлигига қўшиши.
4. Бунинг зимнида уларни улуғлаш ва уларга ишонч билдириш ётади. Чунки фақат ишончли одам гувоҳ бўла олади.
5. Аллоҳ таоло уларни энг улуғ ва энг буюк нарсаси – «Ла илаҳа иллаллоҳ» калимасига гувоҳ қилди. Улуғ ишга улуғ инсонлар гувоҳ қилинади»⁶.

Шавконий раҳимаҳуллоҳ деди: «Бу оятда Аллоҳ ва фаришталар исмига яқинлиги сабабли илм аҳли учун улуғ фазилат ва буюк хислат бордир. Бу ерда илм эгаларидан Китоб ва суннат илми, шунингдек, у иккисига олиб борувчи илм эгалари назарда тутилган. Чунки азиз Китоб ва покиза суннатга алоқаси бўлмаган илмнинг эътибори йўқдир»⁷.

عَنْ كَثِيرِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ كُنْتُ جَالِسًا مَعَ أَبِي الدَّرْدَاءِ فِي مَسْجِدِ دِمَشْقَ فَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ إِنِّي جِئْتُكَ مِنْ مَدِينَةِ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَدِيثٍ بَلَغَنِي أَنَّكَ تُحَدِّثُهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

⁵ Қуртубий тафсири. Оли Имрон, 18-оят.

⁶ Ибн Қаййим. «Мифтаҳ дар ас-саодат».

⁷ Шавконий. «Фатҳ ал-қадир» тафсири, Оли Имрон, 18-оят.

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا جِئْتُ لِحَاجَةٍ قَالَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللَّهُ بِهِ طَرِيقًا مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا رِضًا لِطَالِبِ الْعِلْمِ وَإِنَّ الْعَالَمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالْحَيَاتَانِ فِي جَوْفِ الْمَاءِ وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ وَإِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ وَإِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَرَثَتُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحِطِّ وَافِرٍ

Касир ибн Қайс ривоят қилади: «Дамашқ масжидида Абу Дардо билан ўтирган эдим. Бир киши келиб: «Эй Абу Дардо, сиз Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан бир ҳадис ривоят қилаётганингиз хабари менга етгани учун Мадинадан олдингизга келдим. Бошқа бир иш учун келганим йўқ», деди.

Абу Дардо айтди: «Мен Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бундай деётганларини эшитдим: «**Ким илм талаб қилиб йўлга чиқса Аллоҳ уни жаннат йўлларида бирига йўллаб қўяди. Шубҳасиз, фаришталар илм талаб қилган кишидан рози бўлиб қанотларини унга ёядилар. Шубҳасиз, олим киши учун осмонлару ердаги бор жонзотлар, ҳатто сувдаги балиқлар ҳам истиғфор айтади. Албатта, олимнинг обиддан устунлиги тўлин оининг бошқа юлдузлардан устунлиги кабидир. Албатта, уламолар пайғамбарларнинг ворисларидир. Зеро, пайғамбарлар динор ҳам, дирҳам ҳам мерос қолдирмаганлар. Балки илмнигина мерос қилиб қолдирганлар. Ким уни олган бўлса комил насибани қўлга киритибди**»⁸.

2. Ҳадис илмининг фазилати

لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ عَلَى الْحَقِّ

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«**Умматимдан бир гуруҳ ҳамиша ҳақда зоҳир бўлиб туради**» (Муслим ривояти).

⁸ Аҳмад, Абу Довуд, Термизий, Ибн Можа ва Доримий ривояти.

Али ибн Мадиний раҳимаҳуллоҳ ушбу ҳадис шарҳида «Улар ҳадис аҳлидир», деган⁹.

Аҳмад ибн Ҳанбал раҳимаҳуллоҳдан ушбу ҳадис маъноси ҳақида сўралганда «Нусрат берилган тоифа ҳадис аҳли бўлмаса, унда уларнинг кимлигини билмайман», деган.

Абдуллоҳ ибн Муборак, Язид ибн Ҳорун, Али ибн Мадиний, Бухорий ҳам шундай дейишган. Аҳмад ибн Синон «Улар илм ва асар эгалари», деган¹⁰.

Ибн Таймия раҳимаҳуллоҳ айтади: «Биз ҳадис аҳли деганда ҳадис эшитиш, ёзиш ва ривоят қилишга чекланадиган кишиларни қасд қилмаймиз. Балки ҳадисларни ёдлаш, билиш, зоҳиран ва ботинан тушуниш ва эргашишга ҳақли бўлган барча кишиларни назарда тутамиз. Қуръон аҳли ҳам шундайдир. Уларда энг камида Қуръон ва ҳадисга муҳаббат, унинг маъноларини ўрганиш ва унга амал қилиш бўлиши лозим»¹¹.

بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:

«Мендан бир оят бўлса ҳам етказинглар» (Бухорий ривояти).

Шарҳ:

Бир оятчалик бўлса ҳам, имкон борича мендан эшитганларингизни ва кўрганларингизни одамларга етказинглар¹².

تَسْمَعُونَ وَيُسْمَعُ مِنْكُمْ وَيُسْمَعُ مِمَّنْ سَمِعَ مِنْكُمْ

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:

«Сизлар мендан эшитмоқдасизлар. Кейингилар сизлардан эшитади. Ундан кейингилар сизлардан эшитганлардан эшитади» (Абу Довуд ривояти).

Шарҳ:

⁹ Хатиб Бағдодий. «Шараф асҳоб ал-ҳадис».

¹⁰ Ҳоким Нишопурий. «Маърифат улум ал-ҳадис».

¹¹ Аҳмад Ибн Таймия. «Мажмӯъ ал-фатово».

¹² Али ал-Қорий. «Мирқот ал-мафотиҳ шарҳ мишкот ал-масобиҳ».

Бу амр маъносидаги хабардир. Яъни, сизлар мендан эшитиб, кейингиларга етказинглар. Улар эса кейингиларга етказадилар. Натижада илм тарқалади¹³.

نَصَرَ اللَّهُ أَمْرًا سَمِعَ مَقَالَتِي فَوَعَاَهَا ثُمَّ أَدَاهَا إِلَى مَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар:

«Сўзимни эшитиб эслаб қолган, сўнгра уни эшитмаганга етказган кишини Аллоҳ мунаввар ва кўркам қилсин» (Аҳмад ривояти).

Суфён Ибн Уяйна: «Шу ҳадис сабабли ҳадис талаб қилган кишининг юзида, албатта, нури ва кўрки бўлади», дейди.

Қози Абу Таййиб Табарий деди: «Тушимда Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламни кўриб: «Шу ҳадисни сиз айтганмисиз, ё Расулulloҳ?» деб сўрадим. У зотнинг юзи порлаб турар эди. «Ҳа, мен айтганман», дедилар¹⁴.

إِنَّمَا كُنَّا نَحْفَظُ الْحَدِيثَ وَالْحَدِيثُ يُحْفَظُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Ибн Аббос разияллоҳу анҳумо айтди:

«Биз фақат ҳадис ёдлар эдик. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳадислари ёдланади» (Ибн Можа ривояти).

Шарҳ:

Биз ривоят қилиш ва етказиш билан одамлар учун ҳадисларни сақлаб қолардик¹⁵.

إِنْ نَبِيكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَحْدِثُنَا الْحَدِيثَ فَنَحْفَظُ فَاحْفَظُوا كَمَا حَفَظْنَا مِنْهُ

Абу Саид Худрий разияллоҳу анҳу айтди:

«Пайғамбарингиз саллаллоҳу алайҳи ва саллам бизга ҳадис айтарди. Биз эса ёдлардик. Биз у зотдан ёдлаганимиз каби сизлар ҳам ҳадис ёдланглар» (Доримий ривояти).

¹³ Шарафулҳақ Азимободий. «Авн ал-маъбуд шарҳ сунан Аби Довуд».

¹⁴ Нуриддин Мухаммад Синдий. «Ҳошият ас-синдий ала ибн Можа».

¹⁵ Нуриддин Мухаммад Синдий. «Ҳошият ас-синдий ала ибн Можа».

كنا نجلس إلى أبي أمامة الباهلي فيحدثنا كثيرا عن رسول الله صلى الله عليه و سلم
فإذا سكت قال أعقلتم بلغوا كما بلغتم

Сулайм ибн Омир раҳимаҳуллоҳдан ривоят қилинди: «Биз Абу Умома Боҳилий разияллоҳу анҳунинг олдида ўтирардик. У бизга Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан кўп ҳадис айтарди. Ҳадис айтишдан тўхтагач: «Тўшундингизларми? Сизларга қандай етказилган бўлса, шундай етказинглар!» дерди» (Табароний ривояти).

3. Муҳаддисларнинг ҳадис ёдлашлари

Ибн Мулаққин муҳаддисларнинг ҳадис ёдлашлари, ривоят қилишлари ҳақида қуйидаги баъзи намуналарни зикр қилган:

Абу Зуръа айтди: «Аҳмад ибн Ҳанбал вафот қилганида одамлар унинг китобларини жамлади. Ўн икки туяга юк бўлди. У буларнинг ҳаммасини ёддан биларди».

Яна айтди: «Аҳмад миллионга ҳадис биларди. Ундан: «Қандай эсда сақлайсиз?» деб сўралганида «Музокара қилдим¹⁶ ва бобларга бўлдим», деди».

Аҳмад ибн Ҳанбалнинг ўғли Абдуллоҳ айтди: «Отам менга: «Вакеънинг хоҳлаган китобини ол. Менга ҳадис санадини¹⁷ айтсанг, сенга унинг матнини¹⁸ айтиб бераман. Матнини айтсанг, санадини айтиб бераман», деди».

Аҳмад ибн Наср Хаффоф юз минг ҳадис музокара қилар эди.

Исҳоқ ибн Роҳуя етмиш минг ҳадисни ёддан имло қилдирар (ёздирар) эди. Бир сафар ўн бир минг ҳадисни ёддан ёздирди. Сўнг уларни яна бир бор ўқиб, бирон ҳарфни кам, ё кўп қилмади. Бир гал айтди: «Юз минг ҳадиснинг жойини худди кўриб турганимдек эслайман. Улардан етмиш минг саҳиҳ ҳадисни ёддан биламан. Тўрт минг тўқима ҳадис биламан».

¹⁶ Музокара – икки ва ундан кўп муҳаддис йиғилиб, ҳадисларни такрорлаш, муайян мавзуга оид ҳадисларни тўплаш, ҳадислардаги ғариб сўзлар, улардан олинандиган фойдалар, олий санадлар ва махфий иллатларни ўрганиш учун ўзаро савол-жавоб ва муҳокама қилиши.

¹⁷ Санад – ҳадисни ривоят қилган ровийлар силсиласи.

¹⁸ Матн – Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўзлари.

Тўқима ҳадисларни ёдлаш сабаби ҳақида сўралганда «Саҳиҳ ҳадислар ичида келиб қолса ажратиб олиш учун», деди.

Абу Зуръа олти юз минг ҳадисни ёддан биларди. Аҳмад ибн Ҳанбал бунга гувоҳлик берган ва у ҳақда: «Бу кўприқдан ундан афзалроқ одам ўтмаган», деди.

Абу Зуръа деди: «Одамлар «Қул ҳуваллоҳу аҳад»ни ёддан билганидек икки юз минг ҳадисни ёддан биламан. Музокарада эса уч юз минг ҳадисни биламан».

Бухорий деди: «Юз минг саҳиҳ ҳадисни биламан. Икки юз минг саҳиҳ бўлмаган ҳадисни биламан».

Абу Аҳмад ибн Адий бир неча шайхлардан қуйидаги ҳикояни эшитганини айтди: «Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий Бағдодга келганида ҳадис аҳли унинг келганини эшитдилар. Тўпланиб юзта ҳадиснинг санади ва матнларини аралаштирдилар. Бир санаднинг матнини бошқа санадга ва ўша санаднинг ўзини бошқа матнга қўйдилар. Сўнгра бу ҳадисларни ўн кишига бўлиб бердилар.

Ўн кишидан бири келиб Бухорийдан ўша ҳадислардан бирини сўради. Бухорий «Билмайман», деди. Бошқасини сўради, яна «Билмайман», деди. У киши бирин-кетин сўраб тугатди. Баъзи уламолар «Бухорий тушунди» деса, баъзилар «Ожиз қолди», деди. Сўнг иккинчиси чиқиб ҳадисларни бирин-кетин сўрай бошлади. Бухорий «Билмайман», дер эди.

Ўн киши барча ҳадисларни айтиб тугатгач, Бухорий биринчисига қараб: «Сенинг биринчи ҳадисингга келсак, у мана бундай, иккинчи ҳадисинг эса бундай», деб ўн ҳадиснинг ҳаммасини матнини ўз санадига, санадини ўз матнига қайтарди. Шу йўсинда ўн кишининг ҳамма ҳадисларини айтиб чиқди. Одамлар унинг хотираси ва фазилатига лол қолдилар.

Имом Муслим ўзининг ҳадислар тўпламидаги ҳадисларни уч юз минг ҳадис ичидан танлаб олган.

Абу Довуд Сижистоний деди: «Расулulloҳ саллalloҳу алайҳи ва салламнинг беш юз минг ҳадисларини ёздим. Ундан аҳкомга тегишли тўрт минг саккиз юзтасини танлаб олдим».

Абу Довуднинг ўғли Абдуллоҳ ҳадис ҳофизларидан эди. Сижистонга¹⁹ келганида ҳадис аҳли унинг олдига тўпланди. Ундан ҳадис ривоят қилишни

¹⁹ Сижистон - аксари Афғонистонда, қолган қисмлари Покистон ва Эронда жойлашган тарихий минтақа.

сўраганларида «Олдимда китобим йўқ», деб рози бўлмади. Улар «Абу Довуд ўғлининг китобга нима эҳтиёжи бор?!» деб ҳурмат-эҳтиром кўрсатдилар. Шунда уларга ёддан ўттиз минг ҳадис ёздирди.

Вафот қилганида саксон марта жаноза намози ўқилди. Жамоат тўпланганида уч юз мингдан кўп одам бор эди²⁰.

²⁰ Сирожиддин Ибн Мулаққин. «Ал-бадр ал-мунир».

II. ҚИСҚА ҲАДИСЛАР

﴿الْعَمَلُ بِالنِّيَّةِ﴾

1. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Амал фақат ният билан эътиборга олинади» (Бухорий ривояти)²¹.

Шарҳ:

Ҳадисдан кўзланган мақсад солиҳ ният ва бузуқ ният орасидаги фарқни баён қилишдир. Яъни, амалларнинг дуруст ёки бузуқлиги ниятнинг дуруст ёки бузуқлигига боғлиқ²².

Бу ҳадис фақат ибодатларга ва мубоҳ-жоиз амалларга тегишли. Ибодатлар фақат ният ва ихлос билан бажарилсагина инсон унинг эвазига ажру савобга эга бўлади. Овқатланиш, дам олиш каби мубоҳ ишлар эса яхши ният билан ибодатга айланади. Гуноҳ ишлар бу ҳадиснинг умумига кирмайди ва яхши ният билан қилинса ҳам гуноҳлигича қолади²³.

﴿لَا طَيْرَةَ﴾

2. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Қуш билан шумланиш йўқдир» (Бухорий ривояти).

Шарҳ:

Жоҳилиятда киши бир иш билан кўчага чиқса, агар қуш ўнг тарафидан учиб ўтса, хурсанд бўлиб, ишини давом эттирар эди. Чап тарафидан ўтса, шумланиб қасд қилган ишидан қайтар эди. Бу уларни кўп ишларидан тўсарди. Шариат бундан қайтариб, фойда келтириш ва зарарни кетказишда қушларнинг ҳеч қандай таъсири йўқлигини баён қилди²⁴.

²¹ Ушбу ҳадис турли лафзлар билан, бошида انما лафзи зикр қилинган ва қилинмаган ҳолда, «амал» ва «ният» сўзларининг бирлик ёки кўплик шакли билан ривоят қилинган. Лафзлар фарқли бўлишига қарамай маъноси бир. (Қаранг: Сирожиддин Ибн Мулаққин. «Ал-бадр ал-мунир»).

²² Нуриддин Муҳаммад Синдий. «Ҳошият саҳиҳ ал-Бухорий» (қисқартирилган ҳолда).

²³ Абу Закариё Нававий. «Шарҳ саҳиҳ Муслим» (қисқартирилган ҳолда).

²⁴ Жалолиддин Суютий. «Шарҳ саҳиҳ Муслим».

﴿الْعَيْنُ حَقٌّ﴾

3. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«**Кўз тегиши ҳақдир**» (Муттафақун алайҳ)²⁵.

Шарҳ:

Шунинг учун киши бир нарсани ёқтирса, «Аллоҳ барака берсин!» ёки «Машааллоҳ, ла қуввата илла биллаҳ» десин. Кўз тегишидан сақланишда Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи ва салламдан келган зикр ва дуоларнинг фойдаси каттадир²⁶.

﴿النَّدَمُ تَوْبَةٌ﴾

4. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«**Пушаймонлик тавбадир**» (Аҳмад ривояти).

Шарҳ:

Тавбанинг шарти учтадир: пушаймон бўлиш, гуноҳни ташлаш ва келажақда унга қайтмасликка азм қилиш. Пушаймонлик тавбанинг энг катта рукни бўлиб, у кишини гуноҳни ташлаш ва унга қайтмасликка азм қилишга ундайди²⁷.

﴿الْحُجُّ عَرَفَةٌ﴾

5. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«**Ҳажж Арафадир**» (Термизий ривояти).

Шарҳ:

Ҳажнинг энг асосий ва энг улўф рукни Арафада туриш бўлиб, усиз ҳаж дуруст бўлмайдиган²⁸.

²⁵ Муттафақун алайҳ – Бухорий ва Муслим ривоят қилган ҳадис.

²⁶ Шамсиддин Ибн Қаййим. «Зод ал-маъод фи ҳадйи хайр ал-ибод» (тасарруф билан).

²⁷ Убайдуллоҳ Муборақфурий. «Миръот ал-мафотиҳ шарҳ мишкот ал-масобих».

²⁸ Али ал-Қорий. «Мирқот ал-мафотиҳ шарҳ мишкот ал-масобих».

﴿ لَا تَغْضَبْ ﴾

6. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«**Ғазабланма!**» (Бухорий ривояти).

Шарҳ:

Ғазабинг буюрган ишни қилма. Чунки ғазаб кишининг динига зарар етказади: бировга озор беришга, ўзи ҳам озорланишига сабаб бўлади. Ғазаб пайтида кишининг ўзини ҳам, бошқаларни ҳам гуноҳкор қиладиган иш ва гаплар содир бўлади, ғазаб буғзу адоват пайдо қилади. Ғазаб кишининг дунёсига ҳам катта зарар етказади. Аммо Аллоҳнинг ҳукмлари поймол қилиниши каби шариятда кўрсатилган ўринларда ғазабланиш мақсадга мувофиқдир²⁹.

﴿ حَدِّثُوا عَنِّي ﴾

7. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«**Мендан ҳадис ривоят қилинглар**» (Аҳмад ривояти).

﴿ الْمَرْأَةُ عَوْرَةً ﴾

8. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«**Аёл авратдир**» (Термизий ривояти).

Шарҳ:

Аёл модомики ўйида экан, шайтон ундан ноумид бўлади. Кўчага чиқиши билан шайтонда у аёл орқали одамларни йўлдан оздириш умиди пайдо бўлади³⁰.

﴿ الصَّلَاةُ نُورٌ ﴾

9. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«**Намоз нурдир**» (Муслим ривояти).

²⁹ Абу Сулаймон Божий. «Ал-мунтақо шарҳ ал-муватто» (тасарруф билан).

³⁰ Муҳаммад Муновий. «Файз ал-қадир шарҳ ал-жомеъ ас-сағир».

Шарҳ:

Намоз қалбда ва юзда нур бўлади. Дунёда бузуқлик ва ёмонликдан тўсувчи ҳидоят нури, охиратда эса зулматларни ёритувчи нурдир³¹.

﴿الرَّعِيْمُ غَارِمٌ﴾

10. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«**Кафил тўлайди**» (Абу Довуд ривояти).

Шарҳ:

Бировга кафил бўлиб жавобгарликни ўз бўйнига олган киши қарздор тўламаса, ўзи тўлайди³².

﴿فُكُّوا الْعَانِي﴾

11. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«**Асирларни озод қилинглр**» (Бухорий ривояти).

Шарҳ:

Душман қўлига асир тушган мусулмонларни мол эвазига ёки бошқа йўл билан озод қилиш лозим. Чунки бу иш фарзи кифоядир³³.

﴿الْإِيْمَانُ يَمَانٌ﴾

12. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«**Иймон Яманга мансубдир**» (Муттафақун алайҳ).

Шарҳ:

Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи ва саллам Яман аҳлини мақтаб шу гапни айтганлар. Чунки қалбларининг юмшоқлиги ва табиатларининг

³¹ Абу Закариё Нававий. «Шарҳ саҳиҳ Муслим» (тасарруф билан).

³² Абдулмуҳсин Аббод. «Шарҳ сунан Аби Довуд».

³³ Муҳаммад Муновий. «Ат-тайсир би шарҳ ал-жомеъ ас-сағир».

мулойимлиги одатда ҳақни таниб, уни тасдиқлашга ва иймон келтиришга сабаб бўлади³⁴.

﴿ الْكُحْلُ وَتَرٌ ﴾

13. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:
«**Сурма тоқ қўйилади**» (Табарий ривояти)³⁵.

﴿ الصِّيَامُ جُنَّةٌ ﴾

14. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:
«**Рўза қалқондир**» (Муттафақун алайҳ).

Шарҳ:

Рўза кишини дунёда гуноҳлардан, охиратда эса дўзахдан сақлайди³⁶.

﴿ الْفَخْدُ عَوْرَةٌ ﴾

15. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:
«**Сон авратдир**» (Термизий ривояти).

﴿ الصَّبْرُ ضِيَاءٌ ﴾

16. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:
«**Сабр зиёдир**» (Муслим ривояти).

Шарҳ:

Гуноҳлардан сақланиш, ибодат ва мусибатларнинг машаққатига сабр қилиш қалбда ва қабрда ёруғлик бўлади³⁷.

³⁴ Али ал-Қорий. «Мирқот ал-мафотих шарҳ мишкот ал-масобих».

³⁵ Саҳиҳ ҳадис. (Қаранг: «Ас-силсила ас-саҳиҳа»).

³⁶ Мухаммад Муновий. «Ат-тайсир би шарҳ ал-жомеъ ас-сағир».

³⁷ Али ал-Қорий. «Мирқот ал-мафотих шарҳ мишкот ал-масобих».

﴿ تَهَادُوا تَحَابُّوا ﴾

17. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Бир-бирингизга ҳадя улашинглар, ўзаро муҳаббатингиз зиёда бўлади» (Байҳақий ривояти).

﴿ الْمُؤْمِنُ مُكْفَرٌ ﴾

18. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Мўминнинг гуноҳи ювилиб туради» (Ҳоким ривояти).

Шарҳ:

Мўминнинг ўзига ва аҳли-оиласига мусибат ва қийинчиликлар етиб туради ва бу унинг гуноҳларига каффорат бўлади³⁸.

﴿ الْعَارِيَةُ مُؤَدَّاةٌ ﴾

19. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Қарз ва фойдаланишга олинган нарса эгасига қайтариб берилади» (Термизий ривояти).

﴿ الْغَرِيقُ شَهِيدٌ ﴾

20. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Чўкиб ўлган киши шаҳиддир» (Муслим ривояти).

Шарҳ:

Ҳадисларда зикр қилинган тарзда ўлим топган кишиларга «ҳукмий шаҳид» дейилади. Бошқаларга нисбатан уларда фазилат кўпроқ бўлса ҳам, улар Аллоҳнинг сўзини олий қилиш йўлида ўлдирилган ҳақиқий шаҳидлар даражасига асло етолмайдилар³⁹.

³⁸ Абу Сулаймон Хаттобий. «Ғариб ал-ҳадис».

³⁹ Нуриддин Муҳаммад Синдий. «Ҳошият ас-синдий ала Ибн Можа» (тасарруф билан).

﴿ الْحَرِيقُ شَهِيدٌ ﴾

21. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Ёниб ўлган киши шаҳиддир» (Ибн Ҳиббон ривояти).

﴿ السِّلُّ شَهَادَةٌ ﴾

22. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Сил касаллигидан ўлиш шаҳидликдир» (Аҳмад ривояти).

﴿ الدَّيْنُ مَقْضِيٌّ ﴾

23. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Қарз тўланади» (Абу Довуд ривояти).

Шарҳ:

Қарзни тўлаш вожибдир⁴⁰.

﴿ الْحَرْبُ خَذَعَةٌ ﴾

24. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Уруш ҳийладир» (Муттафақун алайҳ).

﴿ يَوْمُكُمْ أَقْرَبُكُمْ ﴾

25. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Кўпроқ Қуръон ёдлаганингиз сизларга имомлик қилади» (Абу Довуд ривояти).

⁴⁰ Шарафулҳақ Азимободий. «Авн ал-маъбуд шарҳ сунавн Аби Довуд».

﴿ أَطْعَمُوا الْجَائِعَ ﴾

26. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«**Очларни таомлантиринглар**» (Бухорий ривояти).

﴿ أَجِيبُوا الدَّاعِيَ ﴾

27. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«**Чақирилган жойга боринглар**» (Бухорий ривояти).

Шарҳ:

Валима (никоҳ тўйи), ёрдам ва ҳаказоларга чақирилганда боринглар⁴¹.

﴿ اشْفَعُوا تُوجَرُوا ﴾

28. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«**Орага тушинглар, савоб оласизлар**» (Бухорий ривояти).

Шарҳ:

Ҳадисда яхшиликларга сабабчи бўлишга тарғиб қилинмоқда. Бировнинг оғирини енгил қилиш учун катта одамларга восита бўлинглар. Чунки ҳамма ҳам ундай одамларга етолмайди. Баъзилар эса ўз муаммосини баён қилолмайди⁴².

﴿ الصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ ﴾

29. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«**Садақа ҳужжатдир**» (Муслим ривояти).

⁴¹ Мухаммад Муновий. «Файз ал-қадир шарҳ ал-жомеъ ас-сағир».

⁴² Мухаммад Муборакфурий. «Тухфат ал-аҳвазий шарҳ жомеъ ат-Термизий».

Шарҳ:

Садақа кишининг иймон даъвосида содиқлигига далилдир. Чунки холис Аллоҳ учун ўз молини сарфлай олиш чин иймон соҳибидангина содир бўлади⁴³.

﴿عُودُوا الْمَرِيضَ﴾

30. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Касалларни зиёрат қилинглар» (Бухорий ривояти).

﴿الْعَجَمَاءُ جَبَّارٌ﴾

31. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Чорва ҳайвонларининг жиноятида товон йўқдир» (Бухорий ривояти).

Шарҳ:

Эгаси томонидан бирон камчилик бўлмаган ҳолда чорва ҳайвони бировнинг моли, ё жонига зарар етказса, эгаси товон тўламайди⁴⁴.

﴿الدِّينُ النَّصِيحَةُ﴾

32. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Дин хайрхоҳликдир»⁴⁵ (Муслим ривояти).

⁴³ Убайдуллоҳ Муборакфурий. «Миръот ал-мафотиҳ шарҳ мишкот ал-масобих».

⁴⁴ Ибн Дақиқ ал-Ийд. «Иҳком ал-аҳком фи шарҳ умдат ал-аҳком».

⁴⁵ Ҳадисда келган «насиҳа» лафзини Жазарий «Ан-ниҳоя фи ғариб ал-асар» китобида, Суютий ва Синдий «Сунани Насоий» ҳошияларида, ҳамда Али ал-Қорий «Мирқот ал-мафотиҳ»да «бировга яхшиликни раво кўриш» деб шарҳлашган. Шунга кўра, бу сўз «хайрхоҳлик» деб таржима қилинди. Синдийнинг Бухорийга ёзган ҳошиясига кўра, уни «холислик-самимийлик» деб таржима қилса ҳам бўлади. Ибн Баттол «Саҳиҳи Бухорий» шарҳида қудратни шарт қилишидан келиб чиқиб бу сўзни ўзбекчага «насиҳат» деб таржима қилиш ҳам мумкин. Лекин ҳадис сиёқ ва сибоқи (контексти) бу маънони қўлламайди. Валлоҳу аълам.

Шарҳ:

Диннинг асоси ва таянчи – хайрхоҳликдир. Бу хайрхоҳлик Аллоҳга нисбатан тўғри эътиқод ва ихлос билан, Қуръонга нисбатан унга иймон келтириб амал қилиш билан, пайғамбарга нисбатан уни тасдиқлаб бўйсуниб билан, раҳбарларга нисбатан ҳақда итоат қилиш билан, омма халққа нисбатан уларнинг манфаатини кўзлаш билан рўёбга чиқади⁴⁶.

﴿أَوْصِيكُمْ بِالْجَارِ﴾

33. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Қўшнига яхшилик қилишни васият қиламан» (Табароний ривояти)⁴⁷.

﴿الْمَبْطُونُ شَهِيدٌ﴾

34. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Қорин оғриғидан ўлган киши шаҳиддир» (Абу Довуд ривояти).

﴿الْمَطْعُونُ شَهِيدٌ﴾

35. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Ўлат касаллигидан ўлган киши шаҳиддир»⁴⁸ (Абу Довуд ривояти).

﴿عَلَيْكُمْ بِالسَّوَاكِ﴾

36. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Мисвок ишлатинглар» (Аҳмад ривояти).

⁴⁶ Муҳаммад Муборакфурий. «Тухфат ал-аҳвазий шарҳ жомеъ ат-Термизий».

⁴⁷ Ҳайсамий ва Мунзирий ҳадис санадини «жайид» дейишган. (Қаранг: «Мажмаъ аз-завоид», «Ат-тарғиб ва ат-тарҳиб», «Ирво ал-ғалил»).

⁴⁸ Ўлат, тоун – одам ва ҳайвонларнинг ўткир юқумли карантин касаллиги. Тез тарқалиши ва кўплаб беморлар нобуд бўлиши туфайли ўта хавфли касалликлар қаторига киритилган.

﴿التُّفْسَاءُ شَهِيدَةٌ﴾

37. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Туғиш сабабли ўлган аёл шаҳиддир» (Табароний ривояти).

﴿الْخُرَاجُ بِالضَّمَانِ﴾

38. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Даромад жавобгарлик эвазига бўлади» (Абу Довуд ривояти).

Шарҳ:

Қул, чўри, чорва ҳайвонлари ва мевали дарахт каби мулклар кимнинг жавобгарлигида бўлса, улардан келадиган бола, сут, юнг ва мева каби даромадга ҳам ўша киши ҳақли бўлади. Яъни, бир киши шулардан бирини сотиб олиб фойдалангач, бирон эски айбини кўриб қолса, уни сотган кишига қайтариб пулини олишга ҳаққи бор. Ўша муддатда олган даромад харидорники ҳисобланади, чунки товар унинг жавобгарлигида, агар нобуд бўлса, унинг ҳисобидан нобуд бўлар эди. Бинобарин, даромади ҳам уники бўлади⁴⁹.

﴿الْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ﴾

39. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Маслаҳат сўралган киши омонат юкланган кишидир» (Абу Довуд ривояти).

Шарҳ:

Бундай инсон фойдали нарсани яшириш ёки зарарли нарсага йўллаш билан маслаҳат сўраган кишига хиёнат қилмаслиги керак⁵⁰.

⁴⁹ Мухаммад Муборакфурий. «Тухфат ал-аҳвазий шарҳ жомеъ ат-Термизий».

⁵⁰ Нуриддин Мухаммад Синдий. «Ҳошият ас-синдий ала Ибн Можа».

Маслаҳат берувчи киши шариат илмини, одамларнинг ҳолатларини, замон ва маконни ҳамда таржиҳ илмини⁵¹ яхши билиши лозим. Мазкур нарсаларда қарама-қаршилик бўлганда афзалини танлай олиши керак. Шунинг учун маслаҳат берувчида илм, ақл, тўғри фикр, мўътадил табиат, босиқлик ва эҳтиёткорлик каби сифатлар бўлиши керак⁵².

﴿ هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ ﴾

40. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам уч бор дедилар:

«Ғулувга кетувчилар ҳалок бўлди» (Муслим ривояти).

Шарҳ:

Сўз ва ишларида чуқур кетиб ҳаддан ошувчилар ҳалок бўлди.⁵³

﴿ الْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ ﴾

41. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Мажлислар омонат билан чиройли бўлади» (Суютий ривояти)⁵⁴.

Шарҳ:

Киши мажлисда кўрган ва эшитганларини омонат деб билиши ҳамда мажлис аҳлининг айбини фош қилмаслиги лозим. Албатта, бировнинг жони, моли ёки номусига қасд қилиниши бундан мустаснодир⁵⁵.

⁵¹ Таржиҳ илми – бу ерда фойда ва зарар, икки фойда ёки икки зарар қарама-қарши келганда афзалини танлаш илми.

⁵² Муҳаммад Муновий. «Файз ал-қадир шарҳ ал-жомеъ ас-сағир».

⁵³ Абу Закариё Нававий. «Шарҳ саҳиҳ Муслим».

⁵⁴ Бу ҳадиснинг кўпчилик йўллари заиф бўлса-да, Хатиб ва Абу аш-Шайхнинг таҳрижлари шавоҳид – ҳадис мазмунини қўлаб-қувватловчи бошқа ривоятлар билан ҳасан даражасига кўтарилади. Омирий ҳам бу ҳадисни саҳиҳ санаган. (Қаранг: «Асна ал-матолиб», «Саҳиҳ ва заиф ал-жомеъ ас-сағир»).

⁵⁵ «Мирқот ал-мафотиҳ», «Файз ал-қадир» ва «Тухфат ал-аҳвазий»дан тасарруф билан.

42. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Қариндошларингиз билан, албатта, силаи раҳм қилинглар» (Ибн Ҳиббон ривояти).

Шарҳ:

Қариндош-уруғлар билан алоқа қилинг, уларга яхшилик қилинг, ҳақларини адо этинг. «Арҳамакум» сўзининг такрорланиши бу амалнинг қанчалар аҳамиятли эканини ифода этади⁵⁶.

⁵⁶ Муҳаммад Муновий. «Файз ал-қадир шарҳ ал-жомеъ ас-сағир».

МУНДАРИЖА

МУҚАДДИМА.....	2
Босқичма-босқичлиликининг аҳамияти	3
Олий ҳиммат	5
I. ИЛМ ҲАҚИДА	8
1. Илм ва уламоларнинг фазилати	8
2. Ҳадис илмининг фазилати	9
3. Муҳаддисларнинг ҳадис ёдлашлари	12
II. ҚИСҚА ҲАДИСЛАР.....	15